

« مجموعه انتشارات شورای خواندنیهای نوسودان »

شماره ۶

ذوق مطالعه در ایران

نوشته

فریدون اردلان

این نشریه با کمک سازمان تربیتی ، علمی و فرهنگی
ملل متحد «یونسکو» تهیه شده است

« Prepared with the assistance of unesco »

ناشر

مجله راهنمای کتاب

چاپ تابان

تهران ۱۳۴۲

این رساله با تصویب و مسئولیت سازمان یونسکو تألیف و منتشر شده است

1

اسکن شد

« مجموعه انتشارات شورای خواندنیهای نوسودان »

شماره ۶

ذوق مطالعه در ایران

نوشته

فریدون اردلان

این نشریه با کمک سازمان تربیتی ، علمی و فرهنگی
ملل متحد «یونسکو» تهیه شده است

« Prepared with the assistance of unesco »

ناشر

مجله راهنمای کتاب

چاپ تابان

تهران ۱۳۴۲

این رساله با تصویب و مسئولیت سازمان یونسکو تألیف و منتشر شده است

۱
بسال ۱۳۴۰ بموجب درخواست سازمان تربیتی، علمی
و فرهنگی ملل متحد (یونسکو) این رساله نگاشته شد.

سازمان یونسکو يك رشته تحقیقات را در زمینه نشر
مطبوعات لازم شمرده است تا با استفاده از نتایج آنها، امر ترویج
کتاب و تشویق عامه مردم بمطالعه با موفقیت های بیشتری
قرین گردد.

بدین سبب رساله حاضر شامل «تحقیق در باره علاقه
جوانان بمطالعه» فراهم آمده و کوشش شده است که نتایج
مطالعات بنحوی تنظیم گردد که مرییان، نویسندگان،
ناشران، کتابداران و دیگر علاقه‌مندان را بکار آید.
چون از کار تألیف این رساله نزدیک دو سال میگذرد،
طبعاً از تغییراتی که در این مدت در عرصه مطبوعات روی داده،
ذکری بمیان نیامده است.

فریدون اردلان

مقدمه تاریخی

شاید چنین بنظر رسد که تحقیق در باره کتاب، کتابخوان و کتابخانه در ایران منحصر بدورانی است که صنعت چاپ رواج یافته و بر اثر آن کتاب بصورت امروزی در دسترس قرار گرفته است. عمر رواج صنعت چاپ در ایران از یک قرن ونیم تجاوز نمیکند. ولی قرنهای پیش از آن کتابخانههای بزرگ، نویسندگان نامی و کتب بیشمار در رشته های مختلف علم و ادب در ایران وجود داشته است که پایه تمدن و فرهنگ ایران و مظهر آن بشمار میرفته اند.

الف - وضع نشر کتاب قبل از صنعت چاپ

نوشته ها، منظومه ها و کتیبه هایی که از یک هزار سال قبل از میلاد مسیح بیادگار مانده و بدست ما رسیده اندك نیستند. مجموع آثار علمی و ادبی که پس از میلاد مسیح تا دوران معاصر یعنی نزدیک بیست قرن بوجود آمده از حد و حساب بیرون است.

بلحاظ تحولی که متعاقب حمله اعراب در خط و زبان فارسی رویداده و بمناسبت وسعت دائره اندیشه و ادب ایرانی معمولاً مورخان و محققان تاریخ ایران را در دو قسمت: دوره پیش از اسلام و دوره اسلامی مورد مطالعه قرار داده اند.

در این مقدمه مقصود آن نیست که تأثیر اندیشه و ذوق ایرانی در کتب و آثار عربی یا اثر کی توضیح داده شود، بنوبه خود مردم ایران پیوسته در مسیر تمدن های مختلف شرق و غرب قرار گرفته اند. در تاریخ ایران نشانه های زیادی از

تأثیر متقابل تمدنهای بابل، مصر، یونان و هند میتوان یافت. بر اثر این ارتباط علوم ریاضی، طبیعی و موسیقی در ایران توسعه بسیار پذیرفت. در دوران ساسانی کتب زیادی در رشته‌های مختلف فلسفه و علوم از بلاد هند و روم گردآوری شد و بزبان پهلوی درآمد. کتابخانه‌های عظیمی در مراکز علمی آن زمان مانند تیسفون و گندی‌شاپور ایجاد شد. در بسیاری از آتشکده‌ها و خارج از آن کتابخانه‌های بزرگی دایر گشت. دانشمندان و طالبان علم در آن کتابخانه‌ها جمع میشدند و در واقع آنها مراکزی برای تحقیق و تتبع و بحث و ارتباط علمی بشمار میرفتند.

در دوران ساسانی محققان ایران بعلوم ریاضی و هیئت و نجوم علاقه وافر نشان میدادند. کتب زیادی که در این موضوعات از آن عهد باقی مانده مبین این علاقه و توجه عمیق است. در همان موقع رصدخانه‌هایی ساخته شده و دانشمندان در آنها بتحقیق درباره اوضاع کواکب و کرات آسمانی میپرداخته‌اند. در زبان پهلوی اصطلاحات علمی و فلسفی فراوان یافت میشود. این موضوع مؤید آنست که زبان پهلوی برای بیان مقاصد و مفاهیم علمی و فلسفی آن روز وافی، کافی و غنی بوده است. بر اساس این مطالعات و کوشش‌ها و با استفاده از آثار تاریخی و گنجینه‌های علمی و ادبی مردم ایران در ایجاد و توسعه تمدن اسلامی نقش اساسی ایفاء کرده‌اند.

در آغاز تمدن اسلامی بسیاری از کتابها و ترجمه‌ها بوسیله دانشمندان و مترجمان فاضل بزبان عربی برگردانده شد و بدین وسیله ساکنان سرزمین‌های دیگر نیز توانستند از ثمرات آن تمتع ببرگیرند و رشته‌های علوم و ادب در نواحی تازه‌ای رسوخ و رواج یافت.

حمله اعراب گرچه رژیم حکومت ایران را دگرگون ساخت و در وضع زندگی اجتماعی مردم ایران تغییرات زیاد پدید آورد لیکن در گیر و دار این تحولات مراکز علمی ایران از میان نرفت. این کانونهای علمی بکار خود ادامه دادند

و همواره رشته‌های تعلیم در آنها استوار ماند. بدین سبب در دوره اسلامی و در قرن دوم آن، چهره‌های تابناکی مانند «خوارزمی» در آسمان علم و ادب ایران درخشیده‌اند و کتب و تألیفات زیادی از ایشان بر جای مانده است. هفتصد سال قبل یعنی در قرن چهارم هجری ابوعلی سینا در محیط دانش‌پرور آن روزی می‌زیسته است. در آن هنگام کتاب بسیار رواج داشته و بازارهای کتاب‌فروشان با رونق بوده است. برخی از این بازارهای کتاب بمنزلۀ محفل دانشمندان بوده و علماء و حکماء در آن محافل گردمی‌آمده و به فحص و بحث میپرداخته‌اند. در آن موقع جامعه به دانشمندان و ادیبان ارج می‌نهاد و حتی بعضی از ایشان بمنصب وزارت و صدارت رسیده و در حل و فصل معضلات و مهمات امور دخیل بوده‌اند.

از طرف دیگر بر اثر نفوذ اهل علم و ادب عده‌ای از سلاطین و امیران در جمع‌آوری کتب و تشکیل کتابخانه‌های معتبر علاقه نشان میداده‌اند. در شهرهای بخارا و ری که مقر حکومت سامانیان و آل بویه بوده کتابخانه‌های بزرگی تأسیس شد و جمع‌کثیری از طالبان و پویندگان طریق دانش و بینش در آن گردآمدند. در کتب تاریخی در باب عدد و نوع کتب آن کتابخانه‌ها مطالبی ذکر شده است. یکی از مورخان، کتابخانۀ ری را چنین توصیف میکند که تمام کتب علمی در آن جمع‌بوده و کتب هر یک از انواع علوم در اطاقهای معینی گردآمده و در آن کتابخانه فهرست جامعی از کتب وجود داشته است. و نیز در یکی از کتب تاریخی چنین نقل شده که یکی از وزیران کتابخانۀ ای داشته که آنرا از همه اموالش گرامی‌تر می‌شمرد و است و باز یکی از وزیران فاضل آن زمان صاحب کتابخانۀ عظیمی بوده که فهرست کتب آن از ده مجلد فزونی داشته است. عدد کتب مطبوع در کتابخانه‌های بخارا و ری را مورخان بیش از ده‌هزار ذکر کرده‌اند. یکی از وزیران دیلمی در شهر بغداد کتابخانۀ بزرگی ترتیب داد که نوشته‌اند تعداد کتب آن از ده‌هزار متجاوز بوده است.

بر سر این کتابخانه‌ها کتابداران فاضل و عالمی گمارده می‌شده‌اند. حتی بعضی از اینان سرآمد دانشمندان عصر خود بوده‌اند. در دوران رواج کتب و احترام و بزرگداشت صاحبان علم و ادب کتابخانه‌ها گه‌گاه دانشمندان و متفکران بزرگی مانند ابن سینا و ابوریحان بیرونی بشمار میرفته‌اند و در آن مهد علمی به بیان عقاید و اندیشه‌های علمی و فلسفی و تدوین کتب می‌پرداخته‌اند. ابوعلی سینا ۳۳۸ کتاب و رساله تألیف کرده که نزدیک به ۱۰۰۰ اثرش باقی مانده و بعضی از آنها بزبانهای دیگر ترجمه و منتشر شده‌است. ابوریحان بیرونی متجاوز از ۱۱۳ کتاب در رشته‌های علوم ساخته و پرداخته‌است. محمد بن زکریای رازی طبیب و متفکر نامی ایران مطالعات خود را در فلسفه و علم پزشکی بذروه کمال رسانیده و در علم طب کتابی از او باقی است که دائرة المعارف علوم پزشکی تا آن زمان محسوب است.

ابونصر فارابی فیلسوف و موسیقی‌دان ایران بزرگترین کتاب را در علم موسیقی بنگارش در آورد. آثار صفی‌الدین ارموی موسیقی‌دان و نوازنده بزرگ ایرانی بالسنه حیه دنیا ترجمه شده و علمای موسیقی کنونی جهان آراء و نظرهای او را پذیرفته و بدان ارجح مینهند.

این مفاخر علم و هنر در عرصه اجتماع ایران بطور تصادفی و خودرو ظهور نکرده‌اند. اینان را محیط مستعد آن عهد و کتابخانه‌ها و مراکز علمی و ادبی و مردمان فاضل و قدرشناس پرورانده و به بشریت عرضه داشته‌اند.

همه کس میدانند که دامنه ادبیات ایران خیلی وسیع است. کیست که بانام شاعران و سخنوران نامداری مانند فردوسی، سعدی، حافظ، مولوی و دیگران آشنا نباشد. تعداد دواوین شعرا و آثار ادب بسیار است. قسمتی از این تراوشات اندیشه‌های بشری بزبانهای گوناگون ترجمه و نقل شده‌است. در هر یک از این آثار بسیاری از موضوعات فلسفی، تاریخی، حکمی و اجتماعی با قالبی زیبا و بدیع بیان شده است.

چه در زمینه علوم و چه در عرصه نویسندگی و ادب تشویق حکومت و جامعه در امر ترویج دانش و فرهنگ اثر تام داشته و وسائل زندگی دانشمندان و نویسندگان فراهم بوده و بازای تحقیقات و تألیفات ایشان پاداش و اجر گران منظور میداشته اند .

اما از نیمه دوم قرن پنجم هجری بعثت آزار دانشمندان و بالا گرفتن کار تعصبات مذهبی و پس از آن نیز بر اثر حملات پیاپی قبائل مختلف آسیائی بسیاری از کتابخانه ها و مراکز علمی از میان رفت و هزاران کتاب سوزانده و غارت شد و در نتیجه آفتاب آن دوران پرشکوه علمی غروب کرد . معهدا در نواحی ویران شده آتش احساس و ذوق خاموش نشد . از آن پس نیز همواره نغمه های شاعران و سخن پردازان در سرزمین ایران طنین افکنده است . دانشمندان نیز در گوشه و کنار بکار تتبع و تحقیق میپرداخته اند .

امروز با آنکه از عصر ابن سینا و ابوریحان قرنهای میگذرد و هزاران کتاب که حاصل عمر و زحمات دانشمندان و نویسندگان معروف بوده و در کشاکش روزگار و بمرو و ایام از میان رفته با وجود این هزاران نسخه خطی از آثار بزرگان علم و ادب باقی مانده که اکنون زینت بخش کتابخانه های معتبر آسیا ، اروپا و امریکا است .

در آن دوران برای تهیه و نشر کتاب وسیله ای جز استنساخ و کتابت نبوده و بنابراین کاتبان ، نقاشان ، وراقان و صحافان بارز حمت تهیه و نشر کتاب را بدوش میکشیده اند و نتیجه ذوق و کوشش آنان همان کتابهایی است که باتذهیب و خط عالی و جلدهای مصور در کتابخانه های معتبر جای داده اند و بیش از کاغذ زردبان ارزش مینهند .

ب - رواج صنعت چاپ در ایران

صنعت چاپ از دوران رواج خود همواره یکی از وسائل مؤثر نشر عقاید ، افکار و اطلاعات بوده است . بنوبه خود این صنعت در تحول اندیشه و رفتار

بشر تأثیر بسزا داشته و نهضت‌های اجتماعی، ادبی و علمی بیاری آن پرتو و دامنه وسیع‌تری گرفته‌اند. میتوان یادآوری کرد که در جریان انقلاب مشروطیت ایران روزنامه‌ها و سایر مطبوعات که در ایران و یا در خارج از آن منتشر میشدند هادی و راهنمای افکار و جنبش‌های آزادیخواهی بشمار میرفتند.

در بدو رونق صنعت چاپ در ایران غالباً ناشرانی بکار تهیه و چاپ کتاب دست میزدند که اهل علم و فضل بودند و با توجه باحتیاجات زمان و با اعتقاد و اتکاء بر فرهنگ و تمدن ایران بطبع و نشر کتب مبادرت می‌جستند. البته در آن زمان وسائل چاپ و کاغذ محدود و عده کارگران متخصص نیز اندک بود. اما آنچه در آن دوران بحلیه طبع آراسته میشد نفع و فائده عام داشت و ناشر جز خدمت فرهنگی سودائی در سر نمیپرورانیید. بدین سبب بیشتر آن کتب امروز نادر و گرانبهاست.

پس از جنگ جهانی اول برائثر ایجاد وسائل تازه ارتباطی و توسعه دامنه نشر کتب، مجلات و روزنامه‌ها و بعدها بعلت رواج فیلم و رادیو و بالاخره تحت تأثیر تلقینات کسانی که موفق میشدند به اروپا سفر کنند، رفته رفته یک نوع تمایل و گرایش بسوی تمدن و ظواهر زندگی اروپائیان در میان عده‌ای از افراد طبقات معینی از مردم ظهور کرد و طبعاً آثار این تمایل در مطبوعات ایران نیز انعکاس یافت. از آن پس بازار ترجمه آثار مختلف اروپائی رونق گرفت و جایگزین کتبی شد که سابقاً بوسیله ناشران و کتابفروشان بچاپ رسیده و تا آن موقع نزد خردو کلان مقبولیت عام یافته بود.

متعاقب جنگ جهانی دوم تغییرات زیادی در صحنه کیتی وقوع یافت و بالنتیجه در وضع داخلی ایران نیز تحولاتی بظهور پیوست و در شرایط جدید اجتماعی نهضت ملی و ضد استعماری ملت ایران رفته رفته ثقیوت شد.

روزنامه‌ها و مجلات تازه‌ای پابرسه وجود گذاشت. بعضی از این روزنامه‌ها

خوانندگان فراوانی بدست آوردند و نقش هدایت کننده ای را در جامعه ایفا کردند. علاوه کتب فراوانی در موضوع مختلف اجتماعی منتشر شد و طبعاً مطالب کتب و روزنامه ها در رشد و آگاهی مردم تأثیر بسزا بخشید و آنان را بمطالعه و بحث و تعمق برانگیخت.

در سنوات اخیر کتابهای مختلفی چاپ شده است. بدون شك شوق خواندن در نهاد جوانان و سایر افراد مردم وجود دارد. ولی این ذوق و اشتیاق را باید بصورت صحیح دامن زد. افزایش تعداد کتب در سالهای اخیر مبین این ذوق و علاقه است. کودکان و جوانان امروزی باقتضای نیازمندیهای خود در صدد کسب مطالب و معلومات تازه ای هستند. اما در این زمینه دو نکته استقام آمیز وجود دارد: آیا تمام وسائل لازم برای برانگیختن شوق جوانان بخواندن تعبیه شده و بکار میرود؟ آیا کتابهای موجود متناسب و تأمین کننده احتیاجات کودکان و جوانان هستند؟ در این رساله ضمناً بدین نکات پاسخ داده شده است.

امروز کتاب تنها وسیله تربیت و تعلیم و رشد افراد جامعه محسوب نمیشود. غیر از کتاب رادیو، فیلم و تلویزیون که معمولاً بدانها وسائل اطلاعات اطلاق میشود نیز میتوانند اثرات خوب یا بد در افراد جامعه باقی گذارند.

در اجرای برنامه های تعلیمات عمومی، تعلیمات اساسی و تعلیمات اکابر اهمیت نقش رادیو و تلویزیون و فیلم بسیار و روز افزون است. با وجود این نباید گمان برد که مطبوعات اثر و اهمیت اساسی خود را در جامعه از دست داده اند. مطبوعات خوب همواره راهنمای جامعه بوده اند. ولی بكمك سایر «وسائل اطلاعات» میتوان این وظیفه را بنحو نیکو تری انجام داد. منظور آنست که همکاری و هم آهنگی مداوم برای حصول نتیجه مطلوب لازم است. علاوه همه اینها در يك محیط اجتماعی مناسب ممکن است در مسیر صحیح بکار آیند و بارتقاء سطح فکر و معلومات مردم كمك کنند.

فصل اول

وضع مطبوعات در جامعه . شیوه تفکر مردم در باره خواندن آنها

الف - قبل از آنکه وضع مطبوعات را در ایران بررسی کنیم سزاوار است وضع تعلیماتی مردم ایران را که انتشار مطبوعات باید مبتنی بر حدود و کیفیت آن باشد توضیح دهیم.

قانون تعلیمات عمومی و اجباری ایران در ۱۳۲۲ بتصویب مجلس ایران رسیده است . منظور از وضع قانون مذکور آن بوده است که تعلیمات ابتدائی در ایران تعمیم داده شود و همه کودکانی که بسن تحصیل میرسند با آموزشگاهها سپرده شوند .

با اینکه هیجده سال از تاریخ تصویب آن قانون میگذرد آمارهای موجود نشان میدهد که هنوز میزان پیشرفت در اجرای این مقصود طی این مدت ، کمی از حدود یک سوم تجاوز کرده است . توضیح آنکه بموجب آخرین آمارهای مربوط جمعیت ایران بالغ به ۲۱۶۰۰۰۰۰ نفر است . تعداد کودکانی که بسن آموزشگاهی رسیده اند از ۴۰۰۰۰۰۰ نفر تجاوز میکنند ولی فعلاً از این عده فقط ۱,۵۸۰,۰۰۰ نفر در مدارس مشغول تحصیل هستند . باید در نظر داشت که طی دهساله اخیر آهنگ پیشرفت تعلیمات ابتدائی در ایران سریع بوده و تعداد شاگردان تقریباً بدو برابر رسیده است .

بدنبال کنفرانس تعلیمات ابتدائی که در ۱۹۵۹ با شرکت نمایندگان کشورهای آسیائی در کراچی تشکیل شد ، با همکاری کارشناسان یونسکو

برای اجرای کامل تعلیمات عمومی ابتدائی در ایران برنامه‌ای تنظیم گشت. ضمن این برنامه پیش‌بینی شده است که ظرف بیست سال آینده تعلیمات عمومی ابتدائی بطور کامل تعمیم داده شود. بفرض آنکه تمام وسائل اجرای این مقصود بتدریج طی مدت بیست سال فراهم آید باز عده‌ای از کودکان ما که جوانان فردا هستند از دسترسی بوسائل تعلیم و تربیت محروم خواهند ماند و ناگزیر باید برای باسواد کردن آنان بروشهای تعلیمات اکابر و تعلیمات اساسی متوسل شد.

هفتاد درصد مردم ایران در نواحی روستائی بسر می‌برند. اکثریت مطلق اینان بیسوادند. باید اذعان کرد که وسائل اجرای روشهای تعلیمات اساسی و تعلیمات اکابر بنحو کامل تهیه نشده است و طبعاً این روشها بطور عمیق در این نواحی نفوذ نکرده اند. وضع شهرهای ایران شاید کمی بهتر از این باشد.

برای حصول هدفهای تعلیمات عمومی ابتدائی، تعلیمات اکابر و تعلیمات اساسی در ایران باید زحمت فراوان کشید و در پرتو فعالیت و استقامت و بردباری و برنامه صحیح بر مشکلات غالب آمد. بنابراین وضع مواد خواندنی و توجه مردم نسبت بدانها باید بر اساس وضع عمومی تعلیماتی مردم مورد مطالعه واقع شود بعلاوه عوامل دیگری از قبیل شرایط اجتماعی و اقتصادی جامعه نیز در این باره منظور گردد. بدیهی است مشکلات ناشی از بیسوادی مردم دامنۀ انتشار مطبوعات را محدود می‌سازد و در رونق یافتن بازار کتاب و کتابخوانی عایق‌هایی بوجود می‌آورد. بهمین سبب با رعایت شرایط عمومی اجتماعی وضع نشر مطبوعات را در ارتباط آن با افراد باسواد باید بررسی کرد.

ب- بر اثر توسعه وسائل ارتباطی، امروز کشورهای جهان بیش از هر موقعی بایکدیگر ارتباط و مراوده دارند و طبعاً زودتر و بیشتر از دوا رسابق از هم اثر می‌پذیرند. طی قرون اخیر در جریان اختلاط و تأثیر متقابل تمدنهای شرق و

غرب چون سطح زندگی مردم مغرب زمین بالاتر بوده و از حیث وسائل و تکنیک تولید صنعتی برتری داشته اند راه و رسم زندگی آنان در مشرق زمین تأثیر زیادتری داشته است. افزایش تماس و چگونگی ارتباط ما با اروپائیان در قرن بیستم و اثرات آن در شئون زندگی ماحاکی از همین معنی است. لیکن ما در این میانه بیشتر بظواهر پرداخته ایم و از تمدن واقعی ملل مغرب زمین غافل مانده ایم و از جانب دیگر قدر تمدن خود را بدرستی نشناخته ایم. در حقیقت ما در تطبیق اصول نوین تعلیم و تربیت با احتیاجات و مقتضیات کشور خودمان بعد کافی غورو تأمل نکرده ایم و به همین سبب از سابق مشکلاتی در زمینه تعلیم و تربیت کودکان و جوانان ما باقی مانده که در آینده باید حل و مرتفع شود.

در مورد مطبوعات، ما بدون آنکه در انتقال گوشه هائی از تمدن و زندگی مردم اروپا نظم و برنامه ای داشته باشیم آثار چاپی بندوبار و بنابر تصادف و یا هوس، ترجمه و منتقل کرده ایم و این مجموعه درهم و نا موزون را که هرگز نمیتواند معرف تمدن حقیقی ملل مغرب زمین باشد جایگزین تمدن و میراثهای فرهنگی خود ساخته ایم، اما آنچه ما از مغرب زمین بدین نهج تقلید و اقتباس کرده ایم تا کنون مطلقاً راجع به بزرگسالان بوده و سهمی برای کودکان و جوانان منظور نشده است.

تاسی سال قبل آنچه مواد خواندنی عامه مردم محسوب میشد عبارت بود از دواوین بعضی از شعرا و آثار و قطعات ادبی دیگر و قصص و افسانه ها. طبعاً چون در آن هنگام مطبوعات خاصی برای کودکان و جوانان وجود نداشت از این کتب خرد و کلان مشترکاً استفاده میبردند و صرف نظر از نتیجه روانی آن، بهر حال کودکان و جوانان وسیله ای برای مطالعه در اختیار داشتند. ولی ما در ترجمه آثار مغرب زمین در بند نیازمندیهای نوباوگان کشور نبودیم و بارواج کتب جدید مطالعه کتب محلی را یکباره منسوخ کردیم، پس کودکان و جوانان که متون خواندنی خاصی در اختیار نداشتند بمطالعه خوی نگرفته اند

و بر حسب غریزه و بدون مانع بآن قسمت از مطبوعات بزرگسالان روی آوردند که در نهادشان آثار نامطلوب باقی گذاشته است. ما امروز میتوانیم آثار آن روش را در قسمتی از ناسامانیهای اجتماعی خود بوضوح ببینیم. یکی از نتایج آن رویه آنست که پدران و مادران امروزی که کودکان آن دوران بوده اند علاقه کافی بخواندن نشان نمیدهند و کمتر با مطبوعات سروکار دارند و بالنتیجه قادر نیستند سرمشق خوبی برای فرزندان خود باشند. این معنی در مورد متصدیان مقامات مهم اجتماعی ایران و حتی کسانی که مدارج عالی تحصیلی را طی کرده اند نیز صادق است و لذا تصادفی نیست اشخاصی که در ایران عمیقاً بکار تحقیق و تتبع دلبستگی داشته باشند معدود و انگشت شمارند.

انواع کتب:

طی سی سال اخیر کتب زیادی بزبان فارسی طبع و منتشر شده است. در اکثر این کتابها آثار نفوذ اندیشه و روش مطبوعات مغرب زمین کاملاً هویدا است؛ اعم از آنکه محتویات این کتب مستقیماً از زبانهای غربی ترجمه و نقل شده و یا بطرق دیگری تحت تأثیر مطبوعات غربی قرار گرفته باشند. غیر از کتبی که در زمینه تحقیقات تاریخی، ادبیات و فلسفه منتشر شده و بکار معدودی اشخاص محقق می آمده است انواع کتابهایی که در دسترس عامه مردم و جوانان بوده و از جمله متون اصلی خواندنی آنان بشمار میرفته اند بدین گونه بوده اند: از سالهای ۱۳۰۷ و ۱۳۰۸ ترجمه و انتشار داستانهای اروپائی رواج یافت. بیشتر این داستانها که جنبه پلیسی، قهرمانی یا عشقی داشته اند متون خواندنی جوانان و حتی کودکان ۱۰ تا ۱۲ سال نیز محسوب میشدند. در ۱۳۰۹ با انتشار نخستین کتاب در مسائل جنسی ابواب جدیدی برای فروش اینگونه کتب گشوده شد و بسیاری از این کتابها چندین بار بطبع رسیدند و حتی چاپ یکی از آنها ۳۵ بار تجدید شده و همه نسخ آن بفروش رفته است.

پس از سالهای ۱۳۱۷ و ۱۳۱۸ نیز با انتشار رمانهای عشقی ایرانی بر تعداد

کتاب مذکور افزوده شد. از مقایسه تعداد این قبیل کتاب و میزان فروش هر یک از آنها با کتابهای معدودی که در آن دوران بخاطر کودکان یا جوانان نوشته شده است با سانی میتوان دریافت که کودکان و جوانان بکتابی دسترسی یافته اند که بخاطر ایشان تهیه نشده و نه تنها بحالشان مفید نبوده بلکه مضراتی را در بر داشته است.

بین سالهای ۱۳۲۰ و ۱۳۳۲ بمناسبت توسعه نهضت های ملی در ایران پاره ای از احزاب و سازمانهای سیاسی و اجتماعی ایران بنشر کتاب و جراید اقدام کردند و بی شک اثر این مطبوعات در جوانان بسیار بوده و تیراژ اینگونه مطبوعات تا آن زمان بی سابقه بوده است.

از بررسی اوضاع این دوران در عین حال این نتیجه حاصل میشود که عوامل اجتماعی بنوبه خود میتوانند شوق مطالعه و بحث را در جوانان و سایر مردم برانگیزند.

از ۱۳۲۰ تحت تاثیر تغییراتی که در روابط ایران با کشورهای دیگر بظهور پیوست زبان انگلیسی رواج بیشتری یافت. قبل از آن در مدارس متوسطه و عالی ایران تعلیم زبان فرانسه عمومیت داشت ولی از آن تاریخ بعد آموزش زبان انگلیسی رونق گرفت و اکنون در آموزشگاههای عمومی و خارج از آنها، این زبان بشاگردان و جوانان آموخته میشود. کلاسهای متعددی برای تعلیم زبان انگلیسی دایر شده است و کتابهای زیادی از جانب ناشران و انجمن های فرهنگی انگلیس و آمریکا در این مورد منتشر گردیده و ناشران ایرانی نیز کتاب عدیده ای در این باب طبع و نشر کرده اند. کارانتشار کتاب زبان در وضع کنونی تا آنجا بالا گرفته که میتوان آن را یکی از مهمترین رشته های مطالعه محصلان و جوانان انگاشت.

از ۱۳۳۲ تا کنون چه در زمینه ادبیات خارجی و چه در رشته های فلسفه و تحقیقات تاریخی و چه در زمینه داستانها و افسانه ها کتاب گوناگون و زیادی

انتشار یافته است. بعضی از مؤسسات نشر کتاب درباره ترجمه آثار برگزیده زبانهای خارجی بزبان فارسی اهتمام کرده اند. بسیاری از داستانهای قهرمانی، وسترن، حوادث جنگی، تاریخی، فکاهی و داستانهای مربوط بحوادث از زبانهای خارجی بفارسی ترجمه و نقل شده اند. بدیهی است کتب نوع اخیر تأثیرات متفاوت و احیاناً متضادی در خوانندگان جوان باقی میگذارند.

انواع انتشارات منظم:

وضع جراید ایران تحت تأثیر همان عواملی است که درباره کتب شرح داده شد. جراید کثیرالانتشار ایرانی جنبه تجاری و خبری دارند. توضیح آنکه بزحمت میتوان يك روزنامه سیاسی که متکی بر طبقه معین اجتماعی و یا ناشر افکار يك حزب یا يك گروه سیاسی باشد در وضع کنونی معرفی کرد. همچنین روزنامه‌هایی که اصول مذهبی را تبلیغ کنند و خوانندگان فراوانی برای خود گردآورده باشند در عرصه جراید ایران نمیتوان یافت. سازمانهای جوانان و دانشجویان نیز از خود روزنامه‌ای ندارند. پس روزنامه‌ها و مجلات فعلی بطور عمده و اساسی دارای خصوصیت تجاری و خبری هستند و اثر مثبت یا منفی اینگونه روزنامه‌ها و مجلات در اذهان مردم بطور قطع بیش از سایر انواع جراید است. در اینگونه جراید طبعاً اخبار سیاسی و اجتماعی کشور و خارج درج میگردد و ضمناً ستونهای متعددی بذکر حوادث جنائی و منازعات و التهابات اجتماعی اختصاص داده میشود. مقالاتی درباره موضوعات فرهنگی، ورزشی و هنری نیز کم و بیش در آنها انتشار مییابد. اعلانات و تبلیغات بازرگانی صفحات متعددی را اشغال میکنند.

راه و رسم غالب جراید کنونی ایران نسبت بجوانان و سایر افراد مردم صحیح و آموزنده نیست و طبعاً چنین روزنامه‌ها و مجلاتی نمیتوانند نقش هدایت افکار مردم را ایفا کنند. در زمینه وقایع و حوادث داخلی بیشتر بدانها توجه دارند که ممکن است در بالا بردن میزان فروش روزنامه یا مجله مؤثر باشد

ولی وقتی اینگونه مطالب بنحو صحیح و با استنتاج درست و معقول طرح نشود آثار سوء آن نه تنها دامنگیر جوانان میشود بلکه سایر افراد مردم را نیز بیداندیشی میکشاند. از طرف دیگر تأثیر مطبوعات سبك و جلف اروپا و امریکا در همین زمینه‌ها در جراید ایران اندك نیست. بسیاری از مطالب و تصاویر زننده که بدین وسیله در جراید ایران منعکس میگردد در افکار جوانان آثار سوء برجای میگذارد.

چند خصوصیت عمده مطبوعات ایران :

چند موضوع اساسی را برای ارائه راه حل پاره‌ای از مشکلات راجع با انتشار کتب و جراید باید مورد بررسی قرارداد:

۱- ترجمه بر تألیف مقدم شمرده میشود. زیرا عمده کتب موجود ترجمه از زبانهای خارجی هستند و بسیاری از مندرجات روزنامه‌ها و مجلات کنونی از جراید خارجی اقتباس میشوند. البته ترجمه از اعصار قدیم تا کنون متداول بوده و همواره بعنوان وسیله مؤثری برای نقل و تبادل و اشاعه علوم و افکار بلند بشری بشمار میرفته است. حتی جزو آثار خارجی کتابهای مفیدی وجود دارد که ترجمه و نقل آنها بزبان فارسی واجب است. اما ترجمه هزاران کتاب و مقاله مبتذل و غیر لازم و احیاناً مضرکاری پسندیده نیست. این افراط و مبالغه در ترجمه از يك طرف مبین فقر فکری و یا گریز نویسندگان از قبول مسئولیت‌های اجتماعی است و از طرف دیگر موجب کاهلی و دنباله روی از پندار و رفتار و ظواهر زندگی مردم مغرب زمین است و از بروز استعداد نویسندگان ما در خلق و ایجاد آثار مفید جلوگیری میکند.

۲- در رشته‌های مختلف علوم امروزی و مخصوصاً در خصوص پیشرفتهای معجزه آسایی که در علم فیزیک و تحقیقات فضائی نصیب بشر معاصر شده است کتب و تألیفاتی در ایران وجود ندارد در مباحث فنی نیز کتب و مجلاتی تهیه نشده است. بهمین سبب ذهن جوانان ما از حقایق علمی و فنی منحرف میشود و

بموضوعات مبتذل و غیر مفید میگرداید. در حقیقت در میان هزاران کتاب و مجله زشت و زیبا و در میان کتابهای تألیف شده و ترجمه شده جای مطبوعات علمی و فنی خالی است.

۳- مطبوعات ایران هدفهای اجتماعی را بطبقات مختلف مردم ارائه نمیدهند و باحیاجات آنان پاسخ نمیگویند و شاید بهمین سبب است که مطالعه در ایران جنبه سرگرمی و تفریحی دارد و بعنوان يك ضرورت و احتیاج قطعی تلقی نمیشود.

از این مطبوعات تمام کسانی که سواد دارند اعم از خرد و بزرگ و عالم و عامی میتوانند استفاده کنند ولی مطبوعات ایران هرگز با رعایت طبقه بندی کودکان و نوجوانان و بزرگسالان تهیه و منتشر نشده اند و نیز رفتار مطبوعات نسبت به شهرنشینان و روستائیان بی تفاوت است. لذا این تردید حاصل میشود که آیا مطبوعات کنونی ایران بطور عمومی واجد آن خصوصیت هستند که بتوانند باحیاجات طبقات مختلف اجتماعی ایران پاسخ گویند و بنوبه خود شوق خواندن و مطالعه را در نهاد افراد مردم و خاصه جوانان برانگیزند؟

این نتیجه گیری هادرعین آنکه محکم و استوار هستند و در محافل فرهنگی و اجتماعی بارها در معرض بحث و تأیید قرار گرفته اند معینا نمیتوانند با آمارهای قطعی متکی باشند. زیرا کتابشناسی ملی در ایران طی یکی دو سال اخیر متداول شده و آنچه از جانب انجمن ایرانی فلسفه و علوم انسانی تحت عنوان «فهرست کتب چاپی فارسی» در يك مجلد جمع آوری و طبع شده جامع و کامل نیست. ناشران هم در کار خود آمار و اطلاعات منظمی ندارند تا ما را در این مبحث یاری دهند. بنابراین ذکر ارقامی در مورد کتابهای ترجمه شده و تألیف شده و در باب انواع کتب باستناد مدارك غیر کافی و آمارهای تقریبی دور از احتیاط است. اما کاتالوگی که بتازگی هر ماه از جانب بعضی از ناشران درباره انتشار کتب جدید چاپ میشود و فهرست های کتب ترجمه شده که برای درج

در مجلدات فهرست مترجم «Index Translationum» تهیه و به یونسکو ارسال گردیده است و نیز کاتالوگهای اختصاصی ناشران و فهرستهای موجود در کتابخانه‌ها و کتابفروشیها این معانی را تأیید میکنند.

در ۱۳۳۸ مؤسسه تحقیقات علوم اجتماعی وابسته بدانشگاه تهران در باره خواندنیهای نوجوانان و جوانان تحقیقاتی بعمل آورده که نکات مورد نظر از پرسشنامه‌های مربوط بدان استخراج شده و بر حسب مطالب این رساله ارقام و آمارها و نتایج آن ذکر خواهد شد. پرسشنامه‌های مربوط که بوسیله کودکان ۱۲ تا ۱۵ سال و جوانان ۱۵ تا ۱۸ سال آموزشگاهها تکمیل شده نیز مؤید نکات فوق هستند:

۱- جوانان بمطالعه روزنامه‌ها و مجلات بیش از کتب علاقه نشان میدهند؛
۲- معمولاً کتابها و جرایدی را میخوانند که برای آنان تهیه نشده است؛
۳- غالب کتب مورد مطالعه آنان کتابهای ترجمه شده هستند؛

۴- بین کتابهایی که برای مطالعه در دسترس آنان است فقط معدودی کتاب راجع بدانش‌های امروزی وجود دارد.

فصل دوم

محتویات و انواع خواندنیهای مخصوص کودکان و جوانان

الف - محتویات خواندنی های کودکان و جوانان :

این اندیشه که باید بعضی مطالب را بکودکان و جوانان آموخت و پاره ای دیگر را از آنان دریغ داشت تازگی ندارد. در آثار متفکران و فلاسفه یونان قدیم در این خصوص مباحث جالب میتوان یافت. دانشمندان و متفکران ایرانی نیز مانند غزالی و خواجه نصیر طوسی درباره آنچه باید بکودک آموخته شود غقاید سودمندی اظهار کرده اند.

متفکران و دانشمندان قرون اخیر در مورد وضع روانی کودکان و جوانان بگفتگو پرداخته و شیوه بیان مطالب و چگونگی تهیه متون خواندنی کودکان و جوانان را بمقتضای زمان معلوم کرده اند. در دوران معاصر نیز این موضوع مهم پیوسته مورد بحث و مطالعه متخصصان و مرییان است .

بین پاره ای از صاحب نظران و محافل علمی و تربیتی اروپائی این عقیده طرفدارانی دارد که نمیتوان کودک را از مطالعه آنچه مربوط به بزرگسالان است نهی کرد. زیرا کودک نمیخواهد بین او و بزرگسالان تفاوتی وجود داشته باشد و طبعاً مواد خواندنی بزرگسالان را میخواند و مانعی هم ندارد که بخواند. اما آنچه امروز مقبولیت عام یافته آنست که شرایط زندگی اجتماعی معاصر بین عالم کودکان و بزرگسالان فواصل زیادی ایجاد کرده است . تاگزیر بمناسبت طبیعت و خصلت دوران کودکی و جوانی و بسبب شرایط متمایز آن دوران باید

متون خواندنی مخصوص برای آنان فراهم آورد. از این روی در ممالك راقیه جهان مطبوعات سودمندی برای کودکان و جوانان و بخاطر پرورش قوای جسمانی و عقلانی آنان تألیف و منتشر میشود.

معمولاً نویسندگان این مطبوعات نیازمندیهای روانی کودکان و جوانان را در نظر میگیرند و بر اساس درك شخصیت كودك و بمنظور پرورش و تكامل قوای دماغی او نخست موضوعات متناسب فهم او، از داستان و افسانه گرفته تا علوم و مسائل اجتماعی ساده را بمیان می آورند و دوم آنكه تمام این موضوعات را بزبانی ساده و بزبان كودك بیان میکنند. بعلاوه، برای این مطبوعات تصاویری رنگین یا ساده كه بفهم و درك مطالب كمك میکند، مزید میسازند. بدین حد نیز قناعت نمیورزند بلكه برای کودکان كتابخانه های مخصوص ترتیب میدهند. در مدارس و كلاسها غیر از كتابهای درسی، كتب مفید دیگری جای میدهند و در اختیار شاگردان میگذارند. بدین جهات كودك به مطالعه عادت میکند و تجربه نشان داده است كه این عادت پسندیده را در ادوار بعدی زندگی نیز ترك نمیگوید. با استفاده از این گونه انتشارات كه بسیاری از آنها مكمل و مؤید كتب و برنامه های تحصیلی آنانست رشد طبیعی كودكان و جوانان تسریع میشود و برای درك حقایق زندگی و مقابله با آنها آمادگی بیشتری حاصل میکنند.

ساده نویسی در ایران :

ساده نویسی در ایران سابقه طولانی ندارد. شیوه نگارش نویسندگان متقدم غالباً معقد و متكلف بوده است. اما از پنجاه یا شصت سال قبل بعضی از نویسندگان و شاعران ایرانی شیوه کهن را ترك گفته اند و بساده نویسی و ساده گوئی پرداخته اند. قزوینی و دهخدا بآثار خود باین روش رونق بخشیدند. نویسندگانمانند صادق هدایت بمناسبت آنكه آثار خود را بصورتی ساده و صریح و آمیخته با فرهنگ و زندگی عامه مردم بوجود آورده اند شهرت و محبوبیت کسب کرده اند. آثار سعید نفیسی نیز سلیس و روان است. آقای

جمالزاده نویسنده معاصر نیز از جمله کسانی است که در این راه پیشقدم بوده است. وی در مقدمه کتابی از این نوع که تقریباً چهل سال قبل نگاشته تصریح میکند که ادبیات باید بفکر عامه مردم باشد و دریغ است که گروه مردم در بی خبری و بحال خود گذاشته شوند. نویسندگان دیگری نیز در این راه گامهایی بلند برداشته اند و افکار و زندگی مردم را بزبانی لطیف و روشن توصیف کرده اند. بزرگ علوی نویسنده توانائی است که آثار خود را بر اساس حقایق زندگی و درک خوشبختی ها و آلام مردم بوجود آورده است. بعضی از آثار این نویسندگان بزبانهای خارجی ترجمه شده است.

غیر از اینان پاره ای از جراید و محافل اجتماعی نیز در این طریق جد بلیغ کرده و دامنه ساده نویسی را از مراکز شهرها گرفته تا روستاهای دور افتاده وسعت بخشیده اند.

از طرف دیگر تحقیقاتی که طی نیم قرن اخیر در فرهنگ عامه و فولکلور مردم ایران بعمل آمده بازار ساده نویسی را رونق داده و بدان نیرو و مایه بیشتری اعطاء کرده است.

البته روش ساده نویسی برای عامه مردم بایان ساده مطالب برای کودکان و تا حدی برای جوانان فرق میکند ولی تحقیق و جستجو در فرهنگ عامه و آداب و رسوم و مثلها که اصولاً مایه ادبیات ساده است ضمناً میتواند محرک ادبیات کودکان و جوانان باشد و نویسندگان ما، در تهیه متون خواندنی کودکان و جوانان از آن بهره بر گیرند.

بنابر این درست است که این نویسندگان ساده نویس بخاطر کودکان و جوانان قلم در دست نگرفته اند ولی آثار آنان در دسترس همگان و من جمله کودکان و جوانان نیز قرار دارد. غیر از اینها قطعات منظومی هم از شاعرانی مانند «پروین اعتصامی» و «ایرج میرزا» و «همائی» مقبول طبع کودکان و جوانان است.

اما مطلب مهمی را در این میانه نباید از نظر دور داشت بدین معنی که متون خواندنی کودکان و جوانان باید متناسب سن آنان تهیه شود. مطبوعاتی که برای عامه مردم طبع و نشر میشود بر این فرض استوار است که خوانندگان آن دارای معلومات و رشد فکری متوسطی هستند و اگر خلایق در بعضی قسمت‌های آن ایجاد شود معمولاً خوانندگان باقتضای رشد عقلی خود آنرا پر میکنند و در واقع مردم بکمک نویسنده می‌شتابند. اما در باره کودکان و جوانان این روش صحیح نیست زیرا ذهن توسعه نیافته کودک قادر نیست شکاف مفاهیم را از میان بردارد و کم توجهی نویسنده در این خصوص موجب اشکال و انحراف کودک میگردد. با این حال فرق میان ساده‌نویسی برای عامه مردم با ساده‌نویسی برای کودکان و نوجوانان آشکار میشود. بدین سبب وظیفه نویسندگان کتابهای کودکان و جوانان دشوار و سنگین است.

بر این ملاحظات باید نکته دیگری را افزود. معمولاً کودکان و جوانان لغات محدودی را میدانند. باید در لغات مصطلح سنین مختلف کودک و نوجوانی تحقیق و مطالعه کرد، لغات رایج را که بیشتر برای کودکان و نوجوانان مفهوم میتواند بود در مواد خواندنی آنان بکار برد و در عین حال در توسعه قلمرو لغاتی که میدانند کوشش کرد. این امر سبب میشود که کودکان و نوجوانان بزبان مادری خود احاطه یابند و بمطالعه تشویق شوند.

در میان نویسندگان معاصر که منحصرأ در تهیه متون خواندنی کودکان و جوانان زحمت کشیده‌اند باید از «باغچه بان»، «صبحی» و «یمین شریف» نام برد. «مرحوم دکتر هوشیار» نیز در این راه مساعی فراوان بکار برده و آثار و مقالاتی از خود بیادگار گذاشته است. غالب کسانی که در این رشته کوشیده‌اند بیشتر از طبع ظریف و ذوق لطیف خود مایه گرفته‌اند. زیرا شاید هنوز در ایران در خصوص تمایلات و نیازمندیهای کودکان و جوانان بصورت علمی تحقیق نشده است و اگر کسانی هم در این راه تفحص کرده‌اند نتیجه مطالعات آنان هنوز به

مرحله عمل درنیامده است .

هرگز بیان ساده الفاظ و معانی هدف ادبیات کودکان و جوانان نیست بلکه هدف را باید در تأثیر آن در شخصیت و منش و بروز استعداد کودکان و جوانان جستجو کرد . در واقع ادبیات کودکان و جوانان مبتنی بر شناخت طبیعت و ماهیت آنان است و یکی از وسائل مهم تعلیم و تربیت نوین بشمار میرود . وجود کودک سرشار از نیروی فعالیت و جنب و جوش است . او دائماً در صدد دانستن مطالب تازه ای است . باشیاء و امور جدید کنجکاو است و در این کنجکاوی بطبیعت توجه دارد . او به جانوران و گیاهان علاقه مند است . او میخواهد فکر کند و سلیقه ها و تمایلات خود را آزادانه بازگوید . او میخواهد از حدود خود کام فراتر نهد و خویشتن را بمرحله بالاتری برساند . او میخواهد بیازماید و بیافریند . همه اینها را بوسائل مختلف و از جمله با تهیه کتب خوب میتوان تأمین کرد و وفق ذهن او را وسیع تر ساخت و میدان مناسبی برای پرورش قوای فکری او بوجود آورد .

وقتی تمایلات و احتیاجات کودکان با رعایت شرایط محیط و زمان مشخص گردد آنوقت معلوم خواهد شد که هدف اساسی ادبیات کودکان از چه قرار است آیا این هدف در قالب کتابهای علمی و در قالب داستانها و افسانه ها و یا تحت اشکال مختلف دیگری زودتر و بهتر بدست خواهد آمد ؟ رابطه متن و تصاویر کتاب چگونه باید باشد آیا بظاهر کتاب از حیث جلد و نوع چاپ و کاغذ باید اهمیت داد ؟ آیا میتوان شاهکارهای ادبی را بخاطر کودکان خلاصه کرد ؟ آیا ترجمه بلا تصرف مطبوعات کودکان کشورهای دیگر بزبان فارسی جایز است ؟ در کشورهای راقیه جهان معمولاً اشخاص بصیر و مؤسسات تربیتی و علمی بحل این مسائل پرداخته و روش کار را معلوم کرده اند .

در ایران نیز اکنون که مادر آغاز کار هستیم يك همکاری ثمر بخش بین ناشران ، مؤلفان ، مربیان ، هنرمندان و متخصصان علوم تربیتی و روانشناسی میتواند به

موضوع ادبیات کودکان سروسامان دهد. بدیهی است مسئولیت وزارت فرهنگ نیز در این میانه سنگین است.

ب - انواع خواندنی‌های مربوط به کودکان و جوانان :

متون قرائتی که مخصوص کودکان و جوانان منتشر شده شامل دودسته است. کتب و انتشارات منظم.

۱ - کتب مخصوص کودکان و جوانان:

بموجب مندرجات رساله‌ای از دانشکده ادبیات تهران (مورخ ۱۳۳۸) تحت عنوان «خواندنیهای کودکان و نوجوانان» از سال ۱۳۰۲ تا سال ۱۳۲۰ تعداد کتبهائی که برای کودکان وجود داشته از ۱۵ تجاوز نمیکرده است. از ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ این رقم به ۳۰ عدد بالغ گردیده است. از ۱۳۳۲ تا کنون کتب گوناگونی بنام خواندنیهای کودکان و نوجوانان چاپ و منتشر شده که تعداد آنها جمعاً از ۲۵۰ در میگذرد.

نخستین کتبهائی که برای کودکان و نوجوانان فراهم آمده بلحاظ شکل ظاهر جالب نبوده اند ولی بمرور زمان بر زیبایی و نفاست کتاب از حیث جلد، نوع چاپ و کاغذ، تصاویر افزوده شده است.

در این اواخر بر اثر علاقه روزافزونی که بادیات کودکان و جوانان از جانب اشخاص بصیر و مربیان ابراز میشود، بحث درباره محتوی و انواع مواد خواندنی کودکان و جوانان بصفحات بعضی از مجلات ذی‌علاقه کشانیده شده است. در ۱۳۳۸ در شماره‌های مجله «راهنمای کتاب» و مجله «سپیده فردا» نظر های انتقادی اشخاص مطلع درباره ۱۵ جلد کتابی که در موضوعات مختلف و بخاطر کودکان و نوجوانان منتشر شده و حائز اهمیت بوده اند انعکاس یافته است. از میان ۱۵ کتاب مذکور فقط يك کتاب جنبه تألیف دارد و دو کتاب خلاصه‌ای هستند از يك اثر ادبی و يك داستان قدیمی ایران و بقیه مطلقاً ترجمه از آثار نویسندگان خارجی هستند.

بلحاظ موضوع نیز ۱۳ جلد از این کتاب ها از انواع داستان و افسانه بشمار
میروند و سه جلد کم و بیش شامل موضوعات ساده علمی هستند.

ضمن شماره ۳ فهرست « کتابهای ماه » مورخ ۱۳۳۹ که بوسیله عده ای از
ناشران منتشر میشود فهرست ۲۱۹ کتاب که برای استفاده کودکان و جوانان
تهیه و منتشر گردیده، درج شده است. جدول زیر انواع این کتاب ها را
معرفی میکند:

انواع کتاب از نظر تألیف و ترجمه: تألیف شده ۸۱ - ترجمه شده ۱۳۸.
انواع کتاب از نظر موضوع: داستان و افسانه ۱۷۰ - عدد علمی ۳۰ - عدد -
موضوعات اجتماعی ۱۱ عدد - بیوگرافی ۸ عدد.

این فهرست با آنکه کامل نیست و تنظیم کنندگان آن نام معدودی کتب
را که مفید نمیدانسته اند درج نکرده اند حاکی از این است که اولاً انتشار
کتب مربوط بکودکان و نوجوانان رو با افزایش نهاده است. ثانیاً کتابهای کودکان
خردسال بیشتر از زمره کتابهای تألیف شده هستند و حال آنکه کتابهای راجع
بکودکان ۱۰ تا ۱۲ سال غالباً از زبانهای خارجی ترجمه شده اند. ثالثاً در
موضوعات علمی و فنی و مخصوصاً دانشهای امروزی کتاب بتعداد کافی در
دست نیست.

پرسشنامه ای که تحت نظر مؤسسه تحقیقات علوم اجتماعی وابسته بدانشگاه
تهران بسال ۱۳۳۸ در باب انواع خواندنیهای نوجوانان و جوانان تنظیم گردیده و
بوسیله دانش آموزان دبیرستانهای دخترانه و پسرانه تهران بسؤالات آن پاسخ
گفته شده است نکات زیر را دربردارد:

الف - در مقابل این سؤال که چه نوع مطالبی را میخوانید؟ جوابها بدین
قرار بوده است:

پسران ۱۲ تا ۱۵ سال

دختران ۱۲ تا ۱۵ سال

۰.۸٪ داستانهای عشقی را میخوانند

۳.۴٪ داستانهای عشقی را میخوانند

۴۷٪ داستانهای تاریخی را میخوانند	۷۰٪ داستانهای تاریخی را میخوانند
۳۹٪ داستانهای جنائی و پلیسی «	۳۵٪ داستانهای جنائی و پلیسی «
۴۳٪ شعر و قطعات ادبی	۲۵٪ شعر و قطعات ادبی
۳۳٪ علمی	۴۵٪ علمی
۴۷٪ هنری	۲۳٪ هنری
۳۳٪ ورزشی	۳۵٪ ورزشی
۵۳٪ سرگرمیها	۲۳٪ سرگرمیها
دختران از ۱۵ تا ۱۸ سال	پسران از ۱۵ تا ۱۸ سال
۵۶٪ داستانهای عشقی را میخوانند	۳۲٪ داستانهای عشقی را میخوانند
۳۵٪ « تاریخی »	۶۰٪ « تاریخی »
۵۰٪ « جنائی و پلیسی »	۴۳٪ « جنائی و پلیسی »
۴۵٪ شعر و قطعات ادبی	۵۰٪ شعر و قطعات ادبی
۲۸٪ علمی	۴۴٪ علمی
۵۳٪ هنری	۳۳٪ هنری
۳۵٪ ورزشی	۵۳٪ ورزشی
۴۵٪ سرگرمیها	۴۰٪ سرگرمیها
ب - دختران و پسران دانش آموز با اشاره به آن قسمت پرسشنامه که يك الى سه كتاب را كه بیشتر خوشایند شما بوده است نام ببرید بدینگونه اظهار نظر کرده اند :	
بهترین کتب از نظر دختران ۱۲ تا ۱۵ سال : اینان کتابهایی از نوع داستان را ترجیح داده اند در میان آنها بیشتر به «دزیره» و «بینوایان» اظهار علاقه کرده اند .	
بهترین کتب از نظر پسران ۱۲ تا ۱۵ سال : «کنت مونت کریستو»، «بینوایان»،	

« گلستان سعدی » و کتابهای
درباره زندگی قهرمانان تاریخی
و داستانی .

بهترین کتب از نظر دختران ۱۵ تا ۱۸ سال : انواع داستانها مورد علاقه آنانست.
کتابهای « اتللو »، « بینوایان » ،
« دزیره » و آثار بعضی از نویسندگان
معاصر ایران و نیز « بابا لنگ دراز »
و « برباد رفته » بیشتر خوشایند
آنان بوده است .

بهترین کتاب از نظر پسران ۱۵ تا ۱۸ سال : کتابهای از نوع زندگی قهرمانان
تاریخی و آثار نویسندگان معاصر
مخصوصاً صادق هدایت و بزرگ
علوی .

۲- روزنامه‌ها و مجلات مخصوص کودکان و جوانان :

از عمر انتشار جراید مربوط بکودکان و جوانان در ایران مدت زیادی
نمیگذرد . قبل از سال ۱۳۳۲ روزنامه‌هایی متکی بر نهضت‌های جوانان شهر و
ده وجود داشته‌است . این روزنامه‌ها فعلاً تعطیل هستند .

پس از سال ۱۳۳۲ مجله پیشاهنگی و نیز مجله‌ای بنام « دانش آموز » از جانب
وزارت فرهنگ منتشر شده است . مجلاتی بنام « اطلاعات کودکان » ، « اطلاعات
جوانان » ، « کیهان کودکان » و « کیهان ورزشی » انتشار یافته است . مجلات
اخیر متعلق بگروههای جوانان و یا سازمانهای معلمان و دانش آموزان نیستند
بلکه وابسته بدوروزنامه کثیرالانتشار ایران یعنی « اطلاعات » و « کیهان » هستند .
حد اعلای تیراژ روزنامه‌های مهم ایران در حدود یکصد هزار نسخه است
و مجلات هفتگی و ماهانه آن نیز بتعداد کمتری چاپ میشوند و مخصوصاً تعداد

نسخ مجلات کودکان و جوانان از آنهم کمتر است. بعضی موضوعات اجتماعی، مطالب ورزشی، هنری و رپر تازهای درباره آموزشگاهها، داستانها و افسانه‌هایی در این مجلات طرح میشود. قسمتی از مقالات آنها ترجمه از مطبوعات خارجی هستند.

روشهای این مجلات چه از نظر انتخاب موضوعات و چه بلحاظ سبک نگارش تفاوت دارند.

ولی اشکالاتی که در زمینه چاپ و انتشار کتب کودکان و جوانان بدان اشاره شده است، در مورد این مجلات نیز صدق میکند؛ یعنی محتوی آنها منطبق بر تمایلات و حوائج کودکان و جوانان نیست. هنوز گفته مرحوم دکتر هوشیار در مورد مواد خواندنی کودکان و جوانان ایرانی باعتبار خود باقی است. چند سال قبل وی چنین گفته بود: «در آنچه بما رسیده است هنوز زبان بچه، محتویات ذهن بچه، محیط بچه، احساسات بچه در نظر گرفته نشده است».

نتیجه بررسی مؤسسه تحقیقات اجتماعی وابسته بدانشگاه تهران در باب اینکه آیا دانش آموزان روزنامه و مجله میخوانند بدین نحو بوده است:

پاسخ دختران ۱۲ تا ۱۵ سال : ۶۵ درصد روزنامه میخوانند

۹۱ درصد مجله میخوانند

پاسخ پسران ۱۲ تا ۱۵ سال : ۶۴ درصد روزنامه میخوانند

۸۸ درصد مجله میخوانند

پاسخ دختران ۱۵ تا ۱۸ سال : ۷۵ درصد روزنامه میخوانند

۹۶ درصد مجله میخوانند

پاسخ پسران ۱۵ تا ۱۸ سال : ۷۶ درصد روزنامه میخوانند

۹۰ درصد مجله میخوانند

نتیجه : از مطالعه در باره انواع کتب و انتشارات منظم و همچنین از بررسی آمارهای مستخرج از پرسشنامه‌های مذکور نتایج زیر بدست می آید:

۱- عمده کتب راجع بکودکان و جوانان را افسانه‌ها و داستانها تشکیل می‌دهند؛

۲- بیشتر کتابهای کودکان و جوانان در زمره کتب ترجمه شده هستند؛

۳- کودکان و جوانان بیشتر بکتابهایی از انواع داستانها و سرگرمیها علاقه دارند؛

۴- تمایلات دختران و پسران نسبت بانواع داستانها و همچنین انواع موضوعات دیگر متفاوت است؛

۵- دختران بموضوعات هنری و پسران بکتابهای علمی اظهار علاقه میکنند ولی در ایران ندرتاً کتابهایی در رشته‌های مختلف هنری و علمی تهیه شده است؛

۶- مطالعه کتاب نزد جوانان ما جنبه تفننی دارد و ارتباطی بین مواد تحصیلی و متون قرائتی خارج از آموزشگاه برقرار نیست؛

۷- کیفیت و کمیت مواد خواندنی مخصوص کودکان و جوانان بآن حد نرسیده است که آنان را از گرایش عمومی بسوی خواندنیهای بزرگسالان مانع شود؛

۸- نوجوانان و جوانان مطالعه روزنامه‌ها و مجلات را بر کتب ترجیح می‌دهند؛

۹- آنان بمطالعه مجلات بیش از روزنامه‌ها دلبستگی دارند.

فصل سوم

عواملی که در برانگیختن ذوق کودکان و جوانان بمطالعه متون قرائتی مؤثر است

برای استفاده از هر عاملی در زندگی ضرورت و احتیاجی در کار است. آدم وقتی گرسنه میشود احتیاج بغذا دارد، برای جلوگیری از سرما و گرما لباس به تن میکند، برای امرار معاش بفعالیت میپردازد، برای بالا بردن دانش و اطلاع خود کتاب و روزنامه میخواند، بموسیقی گوش میدهد و بتأتر میرود. هر يك از اینها بنحوی نیازمندیهای او را تأمین میکند. مطبوعات از وسائلی است که شخص را با اجتماع خود و با دنیا مربوط میسازد. افکار را بهم پیوند میدهد. دامنه دانستنیها را وسعت میبخشد. هر کس محتاج است عالم و با خبر باشد و هر کس بیشتر بداند پیشتر میرود.

در مورد جوانان و نوجوانان نقش آموزشی و تربیتی مطبوعات اهمیت بسزا دارد. مطبوعات خوب میتوانند رشد نوجوانان را تسریع کنند و آنان را بدرست اندیشیدن و درستکاری ترغیب کنند و اعتماد آنان را نسبت بخود و دلبستگی ایشان را نسبت بجامعه فراهم سازند. بآنان راه نوسازی، نوآوری و ابتکار را نشان دهند و ایشان را یاری کنند تا متناسب توقعات اجتماع و به نسبت پیشرفت دانش و صنعت امروزی بشر بار آیند.

جلب توجه کودکان و جوانان بسوی مطبوعات با تهیه و بکار بردن وسائل آن ملازمه دارد. نخست باید کتاب را از نظر محتوی و شیوه نگارش و وضع ظاهر، نیک آراست و آنگاه تمام وسائل دیگر را برای توزیع صحیح و کامل آن

و در طریق برانگیختن شوق مطالعه در نهاد جوانان بکار بست و در ضمن تأثیر این وسایل را در خانواده، در آموزشگاه و در اجتماع مورد بررسی قرارداد.

۱- بررسی وضع قرائت کودکان و جوانان در خانواده:

در مطالعه متون خواندنی، بزرگسالان سر مشق خردسالان هستند. شیوه تفکر و رفتار پدران و مادران و سایر اعضاء بزرگسال خانه نسبت به متون خواندنی میتواند در اندیشه کودکان و نوجوانان تأثیر مثبت یا منفی بخشد. البته وجود حداقل کتاب در خانه وسیله ایست برای تشویق کودکان و نوجوانان بکتاب خواندن. اما بدلائلی که قبلاً ذکر شده است پدران و مادران امری بطور منظم عادت بمطالعه ندارند و طبعاً نمیتوانند فرزندان خویش را بدانچه خود ندارند بیارایند. بهمین سبب مواد اصلی خواندنیهای کودکان و جوانان در خانه روزنامه ها و مجلات است که در خصوص کیفیت آنها سابقاً توضیح داده ایم. بوسیله پرسشنامه های مؤسسه تحقیقات علوم اجتماعی دانشگاه تهران تا حدی وضع خواندنیهای نوجوانان و جوانان در خانه بیان شده است. در تکمیل این پرسشنامه ها دانش آموزان ۱۲ تا ۱۵ سال و ۱۵ تا ۱۸ سال آموزشگاهها شرکت داشته اند:

الف - در جواب اینکه مدت مطالعه غیر درسی در هفته و بر حسب ساعت از چه قرار است؟ ۱۲ درصد نوشته اند که غیر از کتب درسی اصلاً کتابی نمیخوانند. نسبت ببقیه که جواب مثبت داده اند حد متوسط مطالعه در هفته ۳ الی ۴ ساعت بوده است.

ب - در باره کتب غیر کلاسی موجود در خانه جواب شرکت کنندگان بدینگونه بوده است:

۱۸ درصد پاسخ مثبت داده اند که اصلاً کتب غیر درسی در خانه ندارند. ۴۹ درصد کسانی که پاسخ مثبت داده اند در خانه کمتر از ۱۰ جلد کتاب داشته اند.

حد متوسط تعداد کتب غیر درسی در خانه نسبت به ریك از شر كت كنند گان
۲۶ بوده است .

۲- بررسی وضع قرائتی کودکان و جوانان در آموزشگاهها :

آنچه در آموزشگاه میتواند برای برانگیختن ذوق کودکان و جوانان
بمطالعه کتب و انتشارات غیر درسی بکار رود در موارد ذیل خلاصه میشود:
الف - برنامه های تحصیلی و بنوبه خود کتب تحصیلی که وسیله اجرای
آن برنامه ها محسوب میشوند در وادار کردن دانش آموزان بمطالعه کتب غیر
درسی که مؤید و مکمل کتب تحصیلی هستند تأثیر فراوان دارند . اگر کتب
درسی بنحو صحیح تألیف شود ذوق تحقیق و مطالعه را در کودکان و جوانان
برمی انگیزد و آنان می آموزد که فقط بکتب تحصیلی اکتفا نکنند. در حقیقت
کتابهای تحصیلی غیر از طرح مطالب و موضوعات جدید و لازم برای کودکان
و جوانان باید راهنمای آنان در ادامه تحقیقات باشند . بموازات طرح این
موضوع باید نقش مؤثر معلمان و مربیان را در این باب همواره در نظر داشت .
اینان میتوانند کودکان و جوانان را بمطالعه ترغیب کنند و رفتارشان را در این
خصوص همیشه زیر نظر بگیرند .

ب - کتابخانه های کلاسها و مدارس واجد آن درجه از اهمیت هستند که
اگر بدرستی در خدمت کودکان و نوجوانان قرار گیرند پایه استواری برای
خوی گرفتن آنان بمطالعه بوجود می آورند. در همانجا شاگردان راه مطالعه و
طرز استفاده از کتابخانه را فرا میگیرند .

در این زمینه ها اشکالات متعددی بر سر راه کودکان و جوانان وجود دارد.
محتوی کتب درسی و برنامه های تحصیلی تا کنون آن خصوصیت را نداشته اند
که راهنما و محرک دانش آموزان بمطالعه کتب و سایر مطبوعات باشند. بسیاری
از آموزشگاهها فاقد کتابخانه هستند . کتابخانه های کلاسها هنوز متداول
نشده اند. آن عده از آموزشگاهها که کتابخانه دارند وجود آنها منشأ آثاری نیست

زیرا بر سر آنها کتابدار گمارده نشده است و یا دانش آموزان بدانجا راهنمایی نمیشوند و بنابراین کتابخانه‌های مدارس عملاً فاقد تحرك و اثر هستند. نتیجه بررسی مؤسسه تحقیقات علوم اجتماعی وابسته بدانشگاه تهران نسبت بمورد اخیر حاکی از ارقام زیر بوده است:

در مقابل این سؤال که آیا آموزشگاه دارای کتابخانه است؟ ۶۲ درصد دانش آموزان جواب مثبت داده‌اند ولی در برابر این پرسش که آیا از کتابخانه آموزشگاه استفاده میکنید؟ ۷۰ درصد جواب منفی داده‌اند.

۳- بررسی وضع کودکان و جوانان در اجتماع:

در اجتماع و سائلی وجود دارد که بابکار بستن صحیح آنها کودکان و جوانان بمطبوعات روی می آورند. محتوی مطبوعاتی که بخاطر کودکان و یا جوانان تهیه شده‌اند در صورتی که مبتنی بر درك ماهیت و حوائج کودکان یا جوانان باشد توجه آنان را بسوی خود میکشاند و ذوق خواندن را بنوبه خود بر می انگیزد و آنان را بمطالعه عادت میدهد.

کتابخانه‌های عمومی کودکان و نوجوانان نیز محلی است برای آنکه آنان اوقات فراغت خود را در آنجا بگذرانند. در موضوعات مختلف مورد علاقه خود بمطالعه پردازند و حتی کتاب بامانت گیرند. در ایران چنین کتابخانه‌هایی وجود ندارد. لیکن در ممالک جلواقتاده بدین کتابخانه‌ها اهمیت بسیار میدهند و در شهرها و در کویها و برزنهای شهرهای بزرگ این کتابخانه‌ها دایر هستند و با آموزشگاهها و کلاسها همیشه ارتباط دارند و در تهیه و تدارك خواندنیهای شاگردان همکاری میکنند.

کتابخانه‌های عمومی نقش مهمی در تجمع جوانان و تشویق آنان بمطالعه میتوانند ایفا کنند. در ایران کتابخانه‌های عمومی بآن صورتی که در شهرها و دهکده‌های اروپا و امریکا تأسیس شده و با شرایط سہلی کتاب را بمراجعہ کنندگان امانت میدهند موجود نیست. ولی کتابخانه ملی و کتابخانه مجلس

شورای ملی و بعضی از کتابخانه‌های تهران و شهرستانها بطور محدودی وظیفه کتابخانه‌های عمومی را انجام می‌دهند .

تشکیل نمایشگاههای کتب و جراید مربوط بکودکان و جوانان از جمله وسائلی است که در ترویج کتاب و کتابخوانی اثر میگذارد زیرا این مزیت را دربر دارد که احتیاجی را نشان میدهد و بی‌درنگ نیز وسائل تأمین آنرا در اختیار میگذارد . در چند سال اخیر باهتمام مجله تربیتی «سپیده فردا» و بعضی از آموزشگاهها و باهمکاری ناشران، نمایشگاههایی از مطبوعات کودکان ترتیب داده شده و از این راه برای جلب توجه کودکان ، پدران ، مادران و مربیان باهمیت خواندنیهای کودکان کوشش و مجاهدت کرده اند .

بعلاوه طی سالهای اخیر بر اثر اقدام «انجمن کتاب» و با مشارکت ناشران عمده تهران چندین بار نمایشگاههایی از کتب در رشته‌های مختلف تنظیم گردیده و بهترین کتابهای سال برگزیده شده و بنویسندگان آن جوایزی اعطا گردیده است .

فصل چهارم

مؤسسات نشر کتاب در ایران

کار نشر کتاب را در کشور بطور عمده سازمانها و مؤسسات زیر انجام میدهند :

۱ - وزارت فرهنگ کتب مورد نظر خود را نشر میدهد . بعضی از متون ادبی و تاریخی را بوسیله اداره کل نگارش چاپ و منتشر کرده است . معدودی کتب نویسندگان مغرب زمین را که درباره تمدن و ادب ایران نگاشته شده ترجمه و طبع کرده است . در باب همکاری بین المللی و تاریخ سازمانهای بین-المللی کتبی منتشر ساخته است .

در اداره کل نگارش وزارت فرهنگ مجله ای بنام «تعلیم و تربیت» تهیه میشود که مقالاتی راجع بموضوعات فرهنگی و تربیتی در آن درج میگردد . بوسیله همان اداره سالنامه‌هایی حاوی قوانین و مقررات و آئین نامه‌ها و فعالیت های آموزشی تنظیم و چاپ میشود .

شعبه تعلیمات اکابر وزارت فرهنگ نیز مطبوعاتی برای کلاسهای مبارزه بایسواد و کلاسهای اکابر تهیه و منتشر میکند .

اداره تعلیمات اساسی مجله ای برای مردم شهرها و روستاها نشر میدهد . اداره مطالعات و برنامه‌ها در خصوص برنامه‌های تحصیلی و راهنمایی مریان تألیفاتی دارد و نتیجه سمینارها و کنفرانسهای فرهنگی را منتشر میسازد . مجله پیش آهنگی و مجله دیگری بنام «دانش آموز» از جانب وزارت

فرهنگ انتشار می‌یابد.

اداره کل هنرهای زیبای کشور مجلاتی درباره موسیقی و هنرهای تجسمی منتشر میکند و نشر بولتن اخبار هنری را ادامه میدهد.

وزارت فرهنگ بوسیله اداره کل نگارش در کار چاپ کتب درسی نظارت میکند ولی کتابهای ۴ ساله ابتدائی را خود رأساً تهیه و منتشر کرده است.

قبل از سال ۱۳۲۰ اداره نگارش در محتوی کتب نظارت میکرد ولی امروز آثار این نظارت از میان رفته است.

۲ - از میان دانشگاههای ایران فقط دانشگاه تهران وسائل زیادی برای چاپ کتب در اختیار دارد؛ دانشگاههای شهرستانها بنشر معدودی کتاب و بولتنهای هفتگی میپردازند اما در دانشگاه تهران بر حسب مواد درسی و در زمینه های تحقیقات علمی، ادبی و فلسفی کتب متعددی چاپ و منتشر شده است که عمده آنها بکار دانشجویان می‌آید و قسمتی نیز محل استفاده و مراجعه استادان است.

دانشگاه تهران کار مهم تهیه و چاپ دائرة المعارف زبان فارسی «فرهنگ دهخدا» را ادامه میدهد.

سالنامه های دانشگاه تهران فعالیت ها و برنامه ها و مقررات دانشگاه و دانشکده های آنرا شرح میدهد.

۳ - سایر وزارتخانه ها و سازمانهای دولتی و اداره کل انتشارات و تبلیغات و رادیو گزارشها و بولتن ها و مجلاتی درباره فعالیت ها و موضوعات مورد علاقه خود منتشر میسازند.

۴ - ناشران عمومی کتب را باید بدو دسته تقسیم کرد، نخست آنانکه منحصر آ بنشر کتاب میپردازند. از جمله مؤسسات مهم نشر کتاب باید از بنگاه فرانکلین و بنگاه ترجمه و نشر کتاب نام برد. دوم آنانکه بنشر و فروش کتاب توأماً مبادرت میکنند یعنی وظیفه ناشر و کتابفروش را انجام میدهد. غالب ناشران

فعلی ایران از این نوعند.

در قوانین و عرف ایران هنوز منعی برای اختلاط این دو موضوع وجود ندارد ولی رفته رفته ناشران دریافته‌اند که امر نشر کتاب با کسب علم و اطلاع و تخصص بیشتری ملازمه دارد. وظیفه ناشران آنست که بهترین کتب را بر اساس احتیاجات جامعه تهیه و منتشر کنند و این امر فرهنگی آنقدر عظیم و مهم است که ایشان را از دخالت در کار کتاب فروشان باز میدارد.

معمولاً در ممالک مترقی هر ناشر اهتمام در رشته خاصی را پیشه خود قرار میدهد و سعی او در آنست که نیکوترین کتابها را در دائره رشته معین طبع و نشر کند. پس بعضی بکار نشر کتب درسی میپردازند و پاره‌ای بنشر کتب علمی مبادرت میجویند. بعضی دامن همت بفرام ساختن کتب کودکان و نوجوانان می‌بندند و یاد در رشته‌های دیگر.. اما چنین روش و تقسیم‌بندی در میان ناشران ایرانی رواج نیافته است.

۵ - ناشران روزنامه‌ها و مجلات - جز معدودی مجلات که به نشر موضوعات علمی و ادبی و فرهنگی همت می‌کنند - روزنامه‌ها و سایر مجلات جنبه خبری و تجاری دارند. اینها مبلغ افکار و عقاید معینی نیستند و باطبقات و دسته‌های اجتماعی نیز ارتباط تام ندارند.

در تهران و شهرهای مهم ایران نزدیک چهل روزنامه منتشر میشود. عدد مجلاتی که مرتباً انتشار می‌یابند از ۲۵ تجاوز میکند تمام این مجلات در تهران طبع و نشر میشوند و در شهرستانها نیز توزیع میگردند.

مجله « راهنمای کتاب » و مجله « کتابهای ماه » که طی سالهای اخیر منتشر شده‌اند در نوع خود در ایران بی سابقه بوده‌اند. این مجلات با مؤلفان، ناشران، کتاب فروشان، کتابخانه‌ها و انجمن‌های کتاب ارتباط نزدیک دارند و بر مندرجات و روش این دو مجله در معرفی و نقد کتب و تشویق عامه و

جوانان بمطالعه تاحدی آثار مثبت مترتب بوده است .

نتیجه کلی:

اساس ادبیات کودکان و جوانان مبتنی بر شناخت خصوصیات فکری و تمایلات و نیازمندیهای آنان است. مربیان و متخصصان علوم تربیتی و روانشناسی باید در این باره عمیقاً بمطالعه و تتبع بپردازند و خطوط اصلی انتشارات راجع بکودکان و جوانان را مشخص کنند. وزارت فرهنگ باید در این باب علاقه کافی نشان دهد زیرا نتیجه این مطالعات در تنظیم برنامه های تحصیلی و تعیین روشهای آن تأثیر بسزا دارد.

پس از آنکه هدف ادبیات کودکان و نوجوانان مشخص گردید آنگاه باید انواع مطبوعات که میتوانند این هدف را بهترین وجه ممکن تحقق بخشند معلوم شوند و بدنبال آن وظیفه نویسندگان است که مطبوعات کودکان و نوجوانان را بارعایت و توجه باصولی که استنتاج شده است تهیه کنند. تکلیف نویسندگان از این جهت نیز دشوار است که آنچه مینگارند ساده و بفکر و زبان کودک نزدیک باشد.

در شرایط کنونی جهان هرملتی طرز تفکر و تربیت خاصی دارد که اورا تا حدی از سایر ملل متمایز میگرداند. بهمین دلیل ادبیات ما از نظر شکل و محتوی با ادبیات آلمان، ادبیات چین، ادبیات استرالیا، ادبیات مصر، ادبیات اتا زونی و ادبیات برزیل تفاوت دارد. ادبیات کودکان و جوانان نیز در یک سرزمین، وابسته بادبیات مخصوص ملت آنست. بنابراین ترجمه بی قید و شرط مطبوعات خارجی برای استفاده کودکان و جوانان لااقل این اشکال را دارد که منطبق بر تصورات، طرز فکر و تمایلات کودکان و جوانان ما نیست و ارتباط نزدیکی با محیط اجتماعی ما ندارد. البته در ادبیات جهان و در ادبیات مخصوص کودکان و جوانان سایر ملل نکات و جنبه های مثبت فراوانی یافت میشود که ما میتوانیم و باید آن را با انطباق بر شیوه تفکر و زندگی و احتیاجات نوباوگان خود مورد استفاده

قرار دهیم. اما بسیاری از مطبوعات کودکان و جوانان در اروپا و آمریکا در معرض انتقاد شدید محققان علوم تربیتی و روانشناسی واقع شده‌اند و لذا ما که اکنون در آستانه تدارك مطبوعات کودکان و جوانان در ایران هستیم باید در اقتباس و نقل آنها بزبان فارسی دقت و احتیاط کامل مرعی داریم.

داستانهایی از نوع و سترن - که حاوی تصادمات و ستیزه‌جوییهای سفیدپوستان مهاجر اروپائی با بومیان ساکن قاره آمریکا است - نه مبین حقیقت تاریخی این حوادث است و نه صحنه‌های خشن و زنده آن اثر مثبت در کودکان و جوانان بوجود می‌آورد و نه بطور طبیعی با افکار و تمایلات کودکان و جوانان ایرانی ارتباط و سازگاری دارد.

افسانه‌هایی که نقش قهرمان اصلی در آنها برعهده موجوداتی مافوق بشر محول شده موجب آزار سوء در افکار و پندارهای کودکان و جوانان است و بهمین سبب محافل تربیتی و علمی اروپا و آمریکا آن را محکوم ساخته‌اند.

در مورد داستانهای پلیسی موضوع اصلی که تعقیب مجرم است تحت تأثیر صحنه‌های آمیخته با جنجال و مهمه از ذهن خواننده دور میشود. دیگر کودکان و جوانان مغرب زمین در این نوع داستانها از شکل کلاسیک «کارآگاه جوان» «گناهکار مطرود» بیجان آمده‌اند. داستانهای جنگی در صورتی مفید خواهند بود که از جنبه‌های خشن و وحشتناک جنگ سخن بمیان نیاورند بلکه از آنها نتایج صحیح بخاطر صلح و دوستی ملل بدست آید. داستانهای تاریخی بشرطی که آمیخته با جانبداری و شائبه غرض‌نباشند و حقایق تاریخی را نقض نکنند میتوانند مورد استفاده کودکان و جوانان واقع گردند. داستانهای فکاهی خوب همیشه در مطبوعات کودکان و جوانان در خور توجه هستند.

در اروپا و آمریکا که عدد و نوع مطبوعات کودکان و جوانان بسیار است و منع آنها هم طبعاً میسر نیست بعنوان راه چاره این فکر تقویت شده است که در محتوی و شیوه آنها تجدید نظر کنند و آنها را متنوع، جاندار، آموزنده و

سودمند در اختیار کودکان و جوانان بگذارند. لیکن در ایران، ما در آغاز کار هستیم و میتوانیم طرحی نوین برای ادبیات کودکان و جوانان خود بریزیم و البته در این میانه باید مطبوعات خوب خارجی را برگزینیم و آنها را مورد مطالعه و تجزیه و تحلیل قرار دهیم و از آنچه مفید نمیدانیم صرف نظر کنیم. فرهنگ و ادبیات ملی ما غنی و وسیع است. میتوان با استفاده از جنبه‌های مثبت آن و با رعایت شرایط زندگی در دوران معاصر، خواندنی‌های سودمندی برای کودکان و جوانان پدید آورد.

از محتویات مطبوعات مربوط به کودکان و جوانان باید تنوع و شوق فعالیت و تحرک تراوش کند ولی اگر این مطبوعات سرگرم کننده نباشند و بتمايلات و خواسته‌های آنان پاسخ نگویند و یا اینکه منظور از مطبوعات کودکان منحصر بدان باشد که کودکان و جوانان را از مطالعه مطبوعات بزرگسالان بازدارد در این حال مثل آنست که برای آنان متون خواندنی مخصوصی فراهم نساخته باشند و بی‌شک آنان بمطالعه مطبوعات بزرگسالان که در خواندن آنها منعی هم وجود ندارد، میپردازند و مطالب هیجان انگیز و شهوانی، قتل‌ها، سرقت‌ها و صحنه‌های شدید را که در مطبوعات کودکان و جوانان وجود ندارد با ولع میخوانند و باز همچنان سانس‌های سینماها مملو از جوانان و نوجوانان خواهند ماند. درباره شیوه تهیه مطبوعات کودکان قبلاً سخن بمیان آمده است و اکنون يك بار دیگر اهمیت ظاهر کتاب را باید یادآوری کرد. ممتاز بودن نوع چاپ، کاغذ، جلد و تصاویر کتاب احترامی است بشخصیت کودکان و جوانان و در مقابل موجب تشویق آنان بمطالعه میشود. تصاویر رنگین و جالب بفهم مطالب کتاب کمک میکند و حس کنجکاوی و دقت کودک را افزایش میدهد و بمطالب کتاب تجسم و قدرت بیشتری می بخشد. ناشران ما باید در این باب غفلت و مضایقه نکنند. از طرف دیگر در تهیه مطالب و تصاویر کتاب دست‌های نویسندگان و هنرمندان باید باهم کار کنند و نتیجه این همکاری را بصورت يك کتاب

خوب بکودکان و جوانان عرضه دارند.

بسیار بجاست که قدر کتب مفید و نویسندگان و هنرمندان آنها را بدانیم و با اختصاص جوائزی احساس احترام و حق شناسی خود را بدانان اظهار کنیم. ناشران ایرانی باید نشان دهند که در هدایت افکار جامعه و تأمین رشد آن سهم مؤثری دارند. اما این مقصود وقتی جامعه عمل میبوشد که ناشران به جنبه های تعلیماتی و اجتماعی کار خود بیش از جنبه مالی و خصوصی آن ارزش نهند. کار نشر کتاب که با افکار کودکان و جوانان و سایر افراد مردم ارتباط مستقیم دارد هرگز نمیتواند پیشه خصوصی تلقی شود. پس آنان موظفند درباره مفید بودن کتبی که میخواهند منتشر سازند صاحب نظر باشند یا لا اقل عقیده و نظر متخصصان و اشخاص بصیر را در هر مورد کسب کنند. مطبوعات کودکان و جوانان اگر جالب و سودمند تهیه شود خود عاملی است برای جلب علاقه کودکان و جوانان بادامه مطالعه. از طرف دیگر باید چنین انتظاری را از کتب تحصیلی داشت. متأسفانه کتابهای درسی کنونی آن قابلیت و اثر را ندارند که محرک دانش آموزان بمطالعه متون قرائتی خارج از آموزشگاه بشمار آیند. شاید ضمن تجدید نظری که وزارت فرهنگ بر آنست در کتب و برنامه های تحصیلی بعمل آورد حل این مسئله را وجهه همت خود قرار دهد.

بین نویسندگان و ناشران با افراد کتابخوان باید همواره وسائل ارتباط مهیا و موجود باشد تا کتاب و سایر مطبوعات بدست طالبان آن برسد. البته منظور تنها آن نیست که ناشران وسائل سریع و جدید توزیع مطبوعات را که در بعضی از ممالک اروپا و امریکا رایج است فراهم سازند و نیز فقط مقصود آن نیست که کتاب فروشان تمام مقدورات خود را در این زمینه بکار اندازند، بلکه کتابخانه ها، انجمن ها، باشگاهها و نمایشگاههای کتاب هر یک بسهم خود در توزیع و انتشار کتب و تسهیل و تشویق مطالعه مردم نقش اساسی بر عهده دارند. در ایران با اهمیت وافر کتابخانه ها بعنوان مراکز تعلیماتی و قوف و توجه

کافی حاصل نشده است. لیکن کتابخانه های عمومی کودکان و جوانان و همچنین کتابخانه های عمومی نظیر آنچه در بلاد اروپا و امریکا دائر شده اند واجد خصوصیت مهم تعلیماتی هستند. در آنجا جوانان و سایر افراد مردم بمطالعه خوی میگیرند و آن را ادامه میدهند.

در همه جای دنیا بار این وظیفه را شهرداریها یا مقامات فرهنگی بدوش میکشند. در ایران نیز همین روش برای تأسیس و توسعه کتابخانه ها باید سرمشق قرار داده شود. بدیهی است مردم هم در کاری که مربوط بدانان است از معاونت و همکاری دریغ نمیدارند.

در تربیت کتابداران باید کوشش بیشتری صورت گیرد. قسمت مهمی از بی فایده بودن و رکود کتابخانه های آموزشگاهها ناشی از آنست که کتابداران شایسته ای بر سر آنها گمارده نشده اند. يك کتابدار خوب، میداند چگونه باید شاگردان را بکتابخانه دعوت کند و ذوق آنان را بمطالعه برانگیزد. در ارتباط شاگردان با کتابخانه های کلاسها و آموزشگاهها و بطور کلی با مطبوعات اثر تشویق معلمان نیز بسیار است. ولی معلم باید در این باب با کتابخانه ها و مطبوعات سودمند همکاری کند و از مراقبت مداوم در چگونگی مطالعات شاگردان غافل نماند.

انجمن های کتاب و باشگاههای جوانان نیز میتوانند علاقه جوانان را بمطالعه دامن زنند. باید ایجاد و توسعه اینگونه انجمن ها را تسهیل کرد. اقداماتی که طی سالهای اخیر در باره تشکیل نمایشگاههای کتاب و همچنین نمایشگاههای مطبوعات کودکان بعمل آمده فوائد متعدد در بر داشته است. آن را باید با وسعت و جنبه همگانی تری ادامه داد.

اگرما تمام این وسائل را در راه تهیه کتب و جراید و توزیع و انتشار آن بکار بندیم خواهیم توانست بتمایلات و حوائج کودکان و جوانان کشور خود پاسخ شایسته ای بدهیم و پایه های استواری برای تعلیم و تربیت آنان بوجود آوریم.

پایان

فهرست منابع و مآخذ

- ۱- تاریخ ادبیات ایران - ۳ جلد. تألیف آقای دکتر ذبیح‌الصفی
استاد دانشگاه
- ۲- شماره های مجله راهنمای کتاب
- ۳- شماره های مجله سپیده فردا
- ۴- شماره های مجله «کتابهای ماه»
- ۵- گزارش آقای حبیبی تحت عنوان: خواندنی کودکان و جوانان
(درس دانشکده ادبیات تهران).
- ۶- پرسشنامه های مؤسسه تحقیقات علوم اجتماعی وابسته
بدانشکده ادبیات تهران
- ۷- فهرست کتب چاپی - گردآورنده آقای خانباها بامشار
- ۸ - کاتالوگ های ناشران
- ۹- گزارشهای کتابخانه ملی

